

УДК 159.9.07

Я-КОНЦЕПЦІЯ ЯК СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ «Я» В ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ І ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Чайка Г.В.,

старший науковий співробітник лабораторії психології особистості ім. П.Р. Чамати, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

У статті на основі літературних джерел досліджується Я-концепція як структурно-динамічний аспект поняття «Я». Я-концепція виникає і розвивається у процесі соціальної взаємодії, є результатом культурного розвитку. Вона змінюється під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, які можуть бути як традиційними: сім'я, школа, так і новими: засоби масової інформації, комп'ютерне віртуальне середовище. Як складну, ієрархічно побудовану систему, Я-концепцію можна розглядати, виходячи з різних основ, проте Я-образи можна розглядати як такі структурні елементи цілісної Я-концепції, що розкривають суб'єктивне знання особистості про себе, в яких узагальнена емоційна і когнітивна інформація про сутність «Я».

Ключові слова: поняття «Я», Я-концепція, Я-образи, особистість, соціокультурне середовище

Постановка проблеми. Інтерес людини до самої себе, до свого «Я», бажання покращити себе, розкрити свою сутність виник у людини уже давно. Але, хоч поняття «Я» є одним з найстаріших філософсько-психологічних понять, його категоріальний статус залишається вкрай невизначеним і такі терміни як «самість», «ідентичність», «Его» та «Я» використовуються самих різних значеннях. Ці складності не є лише термінологічними. Поняття «Я» завжди співвідноситься і часто зливається, з одного боку, з поняттям особистості, а з другого – з поняттям самосвідомості. Проте, не говорячи вже про багатозначність самих цих термінів, поняття «Я» не вичерпує їх повністю. «Я» – це не просто індивідуальність, особистість, а особистість, що розглядається зсередини.

«Я» виникає як якийсь єдиний комплекс, окремі грані якого і знайшли відображення в таких категоріях, як «самосвідомість», «самооцінка», «образ Я» тощо. Найбільш загальним значенням «Я» при цьому розуміється «самість», тобто інтегральна цілісність індивіда, єдність його реальної ідентичності та індивідуального самосвідомості. Інші аспекти «Я», що розглядаються в науковій літературі – «Его» (суб'єктність) і «Я-концепція». Всі три аспекти взаємопов'язані і передбачають один одного. Ідентичність психіки й поведінки індивіда неможлива без певного єдиного регулятивного початку, яке, в свою чергу, потребує самосвідомості. «Его» як регулятивний механізм передбачає спадкоємність психічної діяльності та існування інформації про самого себе. Я-концепція ніби

добудовує ідентичність і суб'єктність особистості й водночас коригує її поведінку.

Проте, кожен із цих аспектів має свої специфічні питання. При вивченні ідентичності центральним є питання, від чого залежать єдність і послідовність поведінки й психічних процесів індивіда та яка їх міра в різних контекстах і ситуаціях та на різних етапах його життєвого шляху. При вивченні «Его» увага концентрується на процесах і механізмах свідомої саморегуляції поведінки, на співвідношенні свідомої внутрішньої мотивації особистості, з одного боку, та впливу зовнішнього середовища і неусвідомлюваних емоційних реакцій – з іншого.

Нарешті, при вивченні Я-концепції, увагу привертають конкретні процеси і механізми самосвідомості, ступінь адекватності самооцінок, структура і динаміка Я-концепції, її роль і значення в загальному балансі психічної діяльності особистості [11].

Метою дослідження є вивчення Я-концепції в дослідженнях українських та закордонних авторів, історія питання та сучасний стан розробки проблеми.

Аналіз наукових досліджень і виклад основного матеріалу. За сучасними уявленнями Я-концепція – це стрижневе утворення онтогенетичного розвитку людини, центральна ланка самосвідомості, відносно стабільна, і водночас динамічна, і, певною мірою, усвідомлена система уявлень особи про саму себе, цілісний образ власного «Я». А.В. Іващенко, В.С. Агапов, І.В. Баришнікова [8] показали, що Я-концепція розглядається як система уявлень про себе, яка включає множинність Я, має різні аспекти, розвивається в процесі самоактуалізації особистості на основі позитивного ставлення до себе з боку інших.

А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський вважають, що «Я-концепція включена в структуру особистості. Як вершинне утворення особистості, вона резонує із сутністю людини, з її самістю, з її духовністю. Я-концепція є результатом особистісного розвитку людини. Це система самосприйняття, розуміння, визначення себе суб'єктом, що складається на основі взаємодії з навколишнім середовищем. Це відносно стійка система вираження множинних «Я», система установок, спрямованих на самого себе, що включає на різних рівнях свого прояву такі механізми, як когнітивний, емоційний, вольовий, поведінковий. Я-концепція як система розвивається в процесі самоактуалізації особистості на основі позитивного ставлення до себе» [15, с. 19].

Я-концепція виникає в людини у процесі розгортання соціальної взаємодії як винятковий результат її культурного розвитку. Найбільш суттєвою властивістю Я-концепції особистості визнано те, що вона є

активним утворенням, динамічною, діючою структурою, що може впливати на поведінку та бути джерелом її змін. Активна Я-концепція не є такою, що виникає та лише супроводжує діяльність особистості, а такою, що опосередковує та регулює поведінку, виконуючи мотиваційну та регуляційну функції, оскільки забезпечує інтенції, стандарти, а також плани, правила і сценарії поведінки. Вона певним чином організує та інтерпретує досвід індивіда, виконуючи адаптивну та інтерпретативну функції, оскільки є своєрідним механізмом пристосування до змін, що виникають у соціальному середовищі, та залучається до пояснення цих змін.

Я-концепція створює в людини відчуття своєї постійної визначеності, самототожності. Я-концепція людини розуміється як цілісний, хоча і не позбавлений протиріч, образ власного «Я», що виступає як настанова стосовно самої себе і включає компоненти: когнітивного образу своїх якостей, здібностей, зовнішності тощо (самосвідомість); емоційний (самоповага, себелюбність, самоприпинення тощо); оцінно-вольовий – прагнення підвищити самооцінку, завоювати повагу тощо [9, с.419].

Я-концепція виконує детермінуючу роль в активності суб'єкта, його стосунках з середовищем, вона повинна не просто надати індивідові вірогідні відомості про себе, а допомогти виробити ефективні життєві орієнтири, у тому числі й орієнтири у суспільному середовищі [4]. В.В.Столін [19] указує, що інтеріоризовані індивідом соціальні ролі усвідомлюються ним як різні сторони власного «Я» і складають основу структури Я-концепції. Основні завдання, цілі, норми соціальної поведінки, цінності, що подають сутність найбільш значущих соціальних ролей, використовуються особистістю як зразок при побудові власної Я-концепції.

Гуменюк О. Є. [5] наполягає, що змістовно-динамічне наповнення Я-концепції особистості вичерпно спричинене соціально-культурним досвідом, здобутим нею як суб'єктом психічної активності, пережитим як процес її безперервної самототожності і цілісності, нарешті, постійно використовуваний у сфері актуальних і потенційних соціальних взаємостосунків. Соціокультурне замовлення і самоспричинення розвитку Я-концепції виходить за межі пізнання людиною своїх конкретних якостей та усвідомлення себе як учасника соціального процесу, й поширюється на ту серцевинну частину її самосвідомості, у якій діалектичне поєднуються чотири складових – когнітивна (Я-образ), емоційно-оцінкова (Я-ставлення), поведінкова (Я-вчинок), спонтанно-креативна (Я-духовне) – у структурно-функціональному контексті організаційного клімату та під інтегральною дією створеної Я-схеми, котра містить найбільш прийнятні когнітивні інтерпретації та узагальнення про самість, що

отримані з минулого досвіду і контролюють обробку інформації про власне «Я». Особливості становлення Я-концепції та розвиненість її численних підструктур – не тільки важливі індикатори того, як адаптована особистість до найближчого соціального оточення, а й, у взаємозалежності, – інтегральний показник її внутрішньої готовності до активної поведінки, продуктивної діяльності, ефективного спілкування, до творчості і самореалізації.

Ю.І. Матвеев [12] розглядає Я-концепцію як уявлення індивіда про свої соціальні якості, про свій реальний, можливий і необхідний соціальний статус, про потреби, інтереси, ідеали, що інтегрувалися у складну динамічну систему. Ця система регулює і направляє всі свідомі дії людини. Ядро цієї концепції – сукупність установок індивіда на самого себе. Її якісні параметри визначають три компоненти, що характеризують соціальну настанову як цілісне утворення – когнітивний, емоційний, поведінковий. Когнітивна (пізнавальна) складова Я-концепції приймає вигляд сукупності переконань, обґрунтованих або ні, але таких, в яких людина впевнена. Емоційна складова приймає вигляд оцінно-емоційного ставлення індивіда до самого себе, до образу власного «Я». Поведінкова складова спрямовує дії індивіда, які базуються на уявленнях про самого себе, свої потенційні можливості.

Р.Бернс [1] розглядає Я-концепцію як сукупність установок «на себе» і виділяє в ній три елементи: 1) образ «Я» – уявлення індивіда про самого себе; 2) самооцінку – афективну оцінку цього уявлення, яка може мати різну інтенсивність, оскільки конкретні риси образу «Я» можуть викликати більш або менш сильні емоції, пов'язані з їх осудом, або прийняттям в залежності від контексту і самого когнітивного змісту; 3) потенційну поведінкову реакцію, тобто ті конкретні дії, що можуть бути викликані образом «Я» і самооцінкою. Ш. Самюель [19] виділяє чотирьохвимірну Я-концепцію: образ тіла, соціальне «Я», когнітивне «Я» і самооцінку.

Я-концепція особистості буде неповною і навіть неадекватною, якщо індивідуальний образ «Я» будуватиметься без урахування культурного еталону. Такий культурний еталон буття особистості в окремій спільноті не є абсолютно ригідним, він трансформується із зміною культурного середовища. «Я» усвідомлюється індивідом у різних формах ступеню суб'єктивної узагальненості – від розпорошених відчуттів до категоріального «Я», що є частиною світогляду суб'єкта. Я-образи є видами суб'єктивного знання про себе або елементами цілісної Я-концепції. Образ «Я» суб'єкта є суб'єктивним відображенням об'єктивного становища суб'єкта у системі реальних стосунків з реальним світом. В образах «Я» узагальнена емоційна і когнітивні інформація про сутність «Я», яку

індивід виокремив з суб'єктивного досвіду. Усвідомлення цілісності власного існування, узагальнення і систематизація знань про себе і світ, створює підґрунтя для побудови Я-концепції, яка включає не тільки Я-образи, а й систему уявлень про перспективні лінії розвитку «Я» – майбутні Я-образи, ідеальні, еталонні тощо [1; 13].

Проблема структури Я-концепції вирішується в психології неоднозначно. Найбільш поширеним поділом «Я» є розрізнення Я-реального і Я-ідеального, яке так чи інакше присутнє вже у роботах У. Джемса [6], К. Левіна [21], К. Роджерса [14], а також запропоноване У. Джемсом розрізнення фізичного «Я» і соціального «Я».

Реальне «Я» – це початкова сила, яка діє у напрямку індивідуального зростання й самореалізації, з якою суб'єкт може досягти повної ідентифікації. Реальне «Я» – це те, на що посилається суб'єкт, коли говорить, що хоче знайти себе. Реальне «Я», якщо воно є сильним й активним, дає змогу приймати рішення й брати на себе відповідальність за них. Воно веде до справжньої інтеграції і до здорового відчуття цілісності, тотожності.

Ідеальне «Я» складається з цілої низки уявлень, що відображають заповітні сподівання й прагнення індивіда, ці уявлення можуть бути відірвані від реальності.

К. Хорні [20] виокремлює актуальне, або емпіричне «Я» від ідеалізованого «Я», з одного боку, і реального «Я» – з іншого. Актуальне «Я» – всеохоплююче поняття для всього того, чим є людина в певний час: для її тіла й душі, здоров'я чи невротичності. Реальне «Я» – те, що має на увазі суб'єкт, коли говорить, що хоче знати себе, тобто хоче знати, яким він є. Ідеалізоване «Я» – це те, чим суб'єкт є у своїй ірраціональній уяві або чим повинен бути згідно з диктатом невротичної гордості.

Г. Олпорт вважає, що ідеальне «Я» відображає цілі, які індивід пов'язує із власним майбутнім. А. Комбс і Д. Соупер розглядають ідеальне «Я» як образ людини, якою індивід бажає або сподівається стати, тобто як набір рис власної особистості, які необхідні, з його погляду для досягнення адекватності, а й іноді досконалості. Багато авторів пов'язують ідеальне «Я» з засвоєнням культурних ідеалів, уявлень і норм поведінки, що стають особистими ідеалами завдяки механізмам соціального підкріплення, такого роду ідеали властиві будь-якому індивідові [1]. Ідеальний образ – це інстанція, яка виконує регулюючу функцію, відповідає за відбір вчинків.

Коли ми говоримо про регуляторну роль ідеального образу «Я», слід визначити, що він може чинити дієвий вплив на поведінку тільки за умови його тісного зв'язку з Я-реальним. Відсутність такого зв'язку може зумовити поступовий перехід ідеального «Я» у фантастичне «Я». М.Й. Боришевський [2] зазначає, що саме здатність до

саморефлексії забезпечує індивіду можливість інтегрувати в собі одночасно дві функції: функцію суб'єкта поведінки і функцію об'єкта управління.

К. Роджерс [14] виділив чотири параметри «Я»: «real self-concept» (реальне уявлення про себе), «social self-concept» (уявлення про свою соціальну роль), «physical self-concept» (уявлення про свій фізичний стан) і «ideal self-concept» (уявлення про свої цілі, плани і бажання на майбутнє).

М. Розенберг [14] виокремлював шість образів «Я»: 1) теперішнє «Я» (яким індивід бачить себе в дійсності в даний момент); 2) динамічне «Я» (яким індивід поставив себе за мету стати); 3) фантастичне «Я» (яким слід бути, виходячи із засвоєних норм та зв'язків); 4) майбутнє чи можливе «Я» (яким, на думку суб'єкта він міг би стати); 5) ідеалізоване «Я» (яким прийнято бажати себе); 6) ряд удаваних «Я» (образів та масок, які індивід виставляє на показ, щоб приховати за ними якісь негативні чи неприємні риси, болючі місця, слабкості свого теперішнього «Я»). Усі ці образи характеризують внутрішній світ індивіда і численними нитками пов'язані з його життєвим досвідом і реальними стосунками з іншими людьми.

Можливе «Я» розроблене в концепції Х. Маркус і П. Нуриус [23]. Ними було введено поняття «робочої Я-концепції» – Я-концепція в певний час і в заданому соціальному контексті взаємодії, частина загального репертуару «Я», яке визначається на мікро- та макро-соціальному рівнях. Деякі робочі Я-концепції актуалізуються частіше, деякі – рідше, питання про стабільність/мінливість Я-концепції починає звучати як питання ймовірності появи тієї чи іншої окремої Я-концепції в ситуації конкретної соціальної взаємодії. Ця ідея ймовірності, визначеної відносно самопроявів обумовила появу категорії можливого «Я». Воно є екстраполяцією нашої поточної робочої Я-концепції. Можливих «Я» така сама необмежена кількість, як і робочих Я-концепцій; вони можуть бути як негативними, так і позитивними. Згідно з Х. Маркус і П. Нуриус [23] можливе «Я» – це наші уявлення про те, чим ми станемо у майбутньому (як «добрі», так і «погані»), які мають мотивуючу функцію.

Досліджуючи вертикальну будову образу «Я», І.С. Кон спирається на теорію диспозиційної регуляції В.А. Ядова [22]. В структурі «Я» І.С. Кон [10] виокремлює кілька рівнів. Нижчий рівень Я-концепції складають неусвідомлені, представлені лише в переживаннях установки, що традиційно асоціюються в психології з самопочуттям і емоційним ставленням до себе. Більш високий рівень утворюють усвідомлення і самооцінка окремих властивостей і якостей. Потім ці парціальні самооцінки поєднуються у відносно цілісний образ, нарешті, сам цей образ «Я» вписується в загальну систему ціннісних

орієнтацій особистості, пов'язаних із усвідомленням нею цілей своєї життєдіяльності і засобів, необхідних для досягнення цих цілей.

М.І. Боришевський [3] розглядає образ «Я», вивчаючи його горизонтальну структуру, як систему, елементами якої виступають самооцінка, рівень домагань та соціально-психологічні очікування, а також система оціночних ставлень до оточення, або так званих фундаментальних життєвих ставлень індивіда як особистості.

Розуміння образу «Я» як настановної системи дозволило М. Розенбергу [16] виокремити в ньому декілька автономних формальних вимірів. По-перше, це ступінь когнітивної складності й диференційованості, яка вимірюється кількістю і характером власних якостей, що усвідомлюються особистістю. По-друге, це ступінь виразності, рельєфності образу «Я», його суб'єктивної значущості для індивіда. По-третє, це ступінь внутрішньої цілісності, послідовності образу «Я». Оскільки людина бачить себе під різними кутами погляду, її самосвідомість завжди суперечлива. Проте характер суперечностей самосвідомості може бути різним. Одна справа – усвідомлення розбіжностей у ступені розвитку яких-небудь властивостей, інше справа – коли людина усвідомлює, що властивості, наявні в нього, у принципі несумісні одна з одною. По-четверте, це ступінь стійкості, стабільності образу «Я» у часі.

У літературі можна знайти цілу низку функцій «Я»-концепції [1; 7]: регуляторну або регуляторно-організуючу, контролюючу, самовиховання, цілепокладання, ціннісно-орієнтаційну, соціально-рольової ідентифікації, захисну, адаптивну. Я-концепція дає особистості можливість локалізувати себе як у часовому і фізичному, так і в психологічному просторі, і, таким чином, визначити своє місце щодо інших людей, явищ, самого себе. Іншими словами «Я» – це основа самовизначення як головної мети життєдіяльності людини.

Досліджуючи шляхи впливу Я-концепції на активність суб'єкта В.Ф. Сафін [17] виділяє п'ять основних функцій цієї психоструктури: самоствердження, самосхвалення, самооцінку, саморегуляцію, самоспонування. Таку поліфункціональність «Я», яка чітко виражає усвідомлення особистістю себе суб'єктом власної діяльності, автор розглядає як умову диференціації індивідом своїх інтенцій – «хочу», потенцій – «можу», посиденцій – «маю», нормативних вимог, що ставляться до нього або засвоюються ним – «повинен». Кожне з названих утворень, взаємодіючи з іншими, виступає як спонукка і регулятор поведінки, як контроль самосвідомості.

А.Г. Спіркін [18] підкреслює організуючу та контролюючі функції Я-концепції, акцентуючи увагу на тому, що образ «Я» виступає суб'єктивним базисом для визначення тих завдань, які особистість

ставить перед собою в житті і до реалізації яких вона вважає себе здатною.

В.В. Столін [19] виділяє як одну з головних функцій Я-концепції функцію самовиховання. Я-майбутнє та Я-ідеальне – найважливіші компоненти Я-концепції особистості, що закладають генеральний напрям самовиховання.

Я-концепції властива функція мотивації, яка здійснюється через систему особистісних смислів, тобто образ «Я» може спонукати до певної діяльності або забороняти ти чи інше дії, вчинки або, навпаки, бездіяльність. Мотиваційна функція Я-концепції може мати різне походження. Вона може укорінюватися в уявленнях про ідеальне «Я» і бути пов'язанню з моральними категоріями совісті, обов'язку, відповідальності. Ця функція може бути відображенням теперішнього «Я» і майбутнього «Я» [1].

Протягом усього життя відбувається корекція вже сформованої й певним чином сформульованої Я-концепції у зв'язку з інформацією, що постійно надходить ззовні, з обставинами, що відбуваються, з результатами діяльності, тощо. Специфічною умовою генерування новою Я-концепції можна визначити ситуацію вичерпаності можливостей наявної структури – існуючої Я-концепції особистості.

Виходячи з вищесказаного можна стверджувати, що Я-концепція особистості є складною динамічною системою. Вона складається, змінюється і розвивається під впливом соціокультурного оточення, в якому перебуває особистість із народження до дня смерті. Серед соціокультурних чинників впливу можна виділити як традиційні: сім'я, школа, освітні заклади, місце роботи тощо, так і нові, що з'явилися та стрімко поширилися відносно недавно: засоби масової інформації, та комп'ютерно-опосередковані середовища, зокрема комп'ютерні ігри. Останні, хоч і не ставлять перед собою таку задачу, насправді є потужним чинником впливів на формування особистості в цілому і на складання її Я-концепції зокрема.

Висновки. Теоретичне дослідження проблеми Я-концепції як структурно-динамічного аспекту поняття «Я» показало наступне:

1. Я-концепція, як підсистема більш широкої системи «особистості» являє собою відкриту, відносно стійку, проте динамічну, нелінійну систему, складну й ієрархічно побудовану. Виходячи з цього її можна розглядати в термінах системного, цілісно-організаційного підходу. Я-концепція виникає, розвивається, змінюється в людини у процесі соціальної взаємодії, є результатом її культурного розвитку в соціокультурному оточенні.

2. Проаналізовані роботи дають підставу розглядати Я-концепцію як системне утворення, що складається з уявлень про власні характеристики і здібності індивіда, з уявлень про можливість його

взаємодії з іншими людьми і оточенням, з ціннісних уявлень і уявлень про цілі або ідеї, що можуть мати позитивну або негативну спрямованість. Включає компоненти: когнітивного образу своїх якостей, здібностей, зовнішності тощо (самосвідомість); емоційний (самоповага, себелюбність, самоприниження тощо); оцінно-вольовий – прагнення підвищити самооцінку, завоювати повагу тощо.

3. Як складну, ієрархічно побудовану систему, Я-концепцію можна розглядати, виходячи з різних основ, проте Я-образи можна розглядати як такі структурні елементи цілісної Я-концепції, що розкривають суб'єктивне знання особистості про себе, в яких узагальнена емоційна і когнітивна інформація про сутність «Я». Я-образи дозволяють розкрити Я-концепцію не тільки як певний зріз уявлень особистості про саму себе на поточний момент (Я-реальне), але й прослідити можливу динаміку змін через уявлення про себе у майбутньому, про себе ідеального (Я-ідеальне), а також розкрити певні поведінкові аспекти Я-концепції, приміром «Я» в певній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс ; пер. с англ. Михаил Гнедовский, Марина Ковальчук ; общ. ред. В. Я. Пилиповского. – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Боришевський М. Й. Взаємини в учнівському колективі: формування особистості / М. Й. Боришевський. – К. :ТОВ «Знання» УСРС, 1974. – 47с.
3. Боришевський М. И. Психологические особенности самосознания подростка : монография / М. И. Боришевский . – Київ : Вища школа, 1980 . – 168 с.
4. Васильченко О. М. Етносоціальні уявлення в структурі «Я»-концепції університетської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук :19.00.05 «Соціальна психологія» / О. М. Васильченко. – К., 2003 – 19 с.
5. Гуменюк О. Є. Психологія «Я»-концепції : монографія / О. Є. Гуменюк - Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 186с.
6. *Джемс У. Психологія* / У. Джемс ; под ред. Л.А. Петровской ; пер. с англ.– М. : Педагогика, 1991. – 368с.
7. Дмитрова Т. В. Образ «Я» як регулятор міжособистісних стосунків у ранній юності : дис. ... канд. психол. наук. : 19.00.07 / Тетяна Володимирівна Дмитрова. – К. 1993. – 187с.
8. Иващенко А. В. Проблемы Я-концепции личности в отечественной психологии / А. В. Иващенко, В. С. Агапов, И. В. Барышникова // Мир психологии. – 2002. – №2(30). – С.17-29.
9. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Т. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 432с.
10. Кон И. С. Открытие «Я» / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1978. – 367 с.
11. Кон И. С. Категория «Я» в психологии / И. С. Кон // Психологический журнал. – 1981. – Т.2. – №3. – С. 25-37.

12. Матвеев Ю. И. Социальная ориентация личности / Ю. И. Матвеев – Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та., 1990. – 155 с.
13. Микаэлян В. Социальные роли личности / В. Микаэлян // Вестник общественных наук. – 1988. – №3. – С.12-22.
14. Первин Л. Психология личности : Теория и исследования / Лоуренс А. Первин, Оливер П. Джон ; пер. с англ. М. С. Жамкочьян ; под ред. В. С. Магуна. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 607 с.
15. Петровский, А. В. Основы теоретической психологии / А.В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 528 с.
16. Психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко ; под общей ред. А.В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., расш., испр. и доп. – Ростов-на-Дону : «ФЕНИКС», 1998. – 512с.
17. Сафин В. Ф. Психология самоопределения личности / В. Ф. Сафин. – Свердловск : Свердловский педагогический институт, 1986. – 141с.
18. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1972. – 303с.
19. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 286с.
20. Хорни К. Невроз и личностный рост Борьба за самореализацию / К. Хорни ; пер. с англ. Е. И. Замфир ; под ред М. М. Решетникова. – СПб. : Восточно Европейской института психоанализа и БСК, 1997. – 316 с.
21. Хьелл Л. *Теории личности*. Основные положения, исследования и применение / Л. Хьелл, Д. Зиглер ; пер. с англ. С. Меленевской, Д. Викторовой. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 606 с. – (Мастера психологии).
22. Ядов В. А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности / В. А. Ядов // Методические проблемы социальной психологии / Под ред. Е.В. Шороховой. – М. :Наука, 1975. – с.97-99.
23. Markus H. Possible selves / H. Markus, P. Nurius // *American Psychologist*. – 1986. – 41(9) – p.954-969.

REFERENCES:

1. Burns, R.B. (1986). *Self-concept development and education*. Moscow: Prohress.
2. Boryshevskiy, M.Y. (1974). *Vzaiemny v uchnivskomu kolektyvi: formuvannia osobystosti [Relations in a pupils' team: personality formation]*. Kyiv: TOV «Znannia»
3. Borishevskii, M.I. (1980). *Psikhologicheskie osobennosti samosoznaniia podrostka [Psychological features of the adolescent self-consciousness]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Russian].
4. Vasilchenko, O.M. (2003). *Etnosotsialni uivlennia v strukturі «Ya»-kontseptsii universytetskoі molodі [Ethnical-social ideas in the structure of university students' self-concept]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Humeniuk, O.Ye. (2002). *Psikhohiia «Ya»-kontseptsii [Psychology of self-concept]*. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
6. James, W. (1991). *Psychology: Briefer Course*. L.A. Petrovskaia (Ed.). Moscow: Pedahohika.

7. Dmitrova, T.V. (1993). *Obraz «Ya» yak rehuliator mizhosobystisnyh stosunkiv u rannii yunosti* [Self-image as a regulator of inter-personal relations in early youth]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Ivashchenko, A.V., Ahapov, A.V., & Baryshnikova, I.V. (2002). *Problemy Ya- kontseptsii lichnosti v otechestvennoi psikhologii* [Issues of personal self-concept in the national psychology]. *Mir psikhologii – The World of Psychology*, №2(30), 17-29.
9. Karpenko, L.A. (1985). *Kratkii psikhologicheskii slovar* [Concise psychological dictionary]. A.V. Petrovskii & M.T. Yaroshevskii (Eds.). Moscow: Politizdat [in Russian].
10. Kon, I.S. (1972). *Otkrytie «Ya»* [Revealing of Self]. Moscow: Politizdat [in Russian].
11. Kon, I.S. (1981). *Katehoriia «Ya» v psikhologii* [The Self category on psychology]. *Psikhologicheskii zhurnal – Psychological Journal*, Vol. 2, 3, 25-37 [in Russian].
12. Matveev, Yu.I. (1990). *Sotsialnaia orientatsiia lichnosti* [Solial orientations of personality]. Rostov-na-Donu: Izdatelstvo Rostovskoho universiteta [in Russian].
13. Mikaelian, V. (1988). *Sotsialnye roli lichnosti* [Social roles of personality]. *Vestnik obshchestvennykh nauk – Humanitarian Sciences Bulletin*, 3, 12-22 [in Russian].
14. Pervin, L.A., & John, O.P. (2000). *Personality: Theory and Research*. (7th ed.). V.S. Mahun (Ed.). (M.S. Zhamkochian, Trans). Moscow: Aspekt-press.
15. Petrovskii, A.V., & Yaroshevskii, M.G. (1998). *Osnovy teoreticheskoi psikhologii* [Foundations of theoretical psychology]. Moscow: INFRA-M [in Russian].
16. Karpenko, L.A. (1998). *Psikhologicheskii slovar* [Psychological dictionary]. A.V. Petrovskii & M.G. Yaroshevskii (Eds.). (2d ed.). Rostov-na-Donu: «FENIKS» [in Russian].
17. Safin, V.F. (1986). *Psikhologiiia samoopredeleniia lichnosti* [Psychology of personal self-determination]. Sverdlovsk: Sverdlovskii pedahogicheskii institute [in Russian].
18. Spirkin, A.H. (1972). *Soznanie i samosoznanie* [Consciousness and self-consciousness]. Moscow: Politizdat [in Russian].
19. Stolin, V.V. (1983). *Samosoznanie lichnosti* [Personal self-consciousness]. Moscow: Izdatelstvo MHU [in Russian].
20. Horney, K. (1997). *Neurosis and Human Growth: The Struggle Toward Self-Realization*. M.M. Reshetnikova (Ed.). (E.I. Zamfir, Trans). Saint Petersburg: Vostochno-Evropeiskii institut psikhoanaliza & BSK.
21. Hjelle, L. & Ziegler, D. (1997). *Personality Theories: Basic Assumptions, Research, and Applications*. (3th ed.). (S. Melenevskaia & D. Viktorova, Trans). Saint Petersburg: Piter Press.
22. Yadov, V.A. (1975). *O dispozitsionnoi rehuliatcii sotsialnogo povedeniia lichnosti* [On dispositive regulation of social behavior of personality]. *Metodicheskie problemy sotsialnoi psikhologii* [Methodological problems of social psychology]. E.V. Shorokhova (Ed.). Moscow: Nauka [in Russian].
23. Markus, H. & Nurius, P. (1986). Possible selves. *American Psychologist*, 41(9), 954-969.

Чайка Г. В. Я-концепция как структурно-динамический аспект понятия «Я» в работах украинских и зарубежных исследователей. В статье на основе литературных источников исследуется Я-концепция как структурно-динамический аспект понятия «Я». Я-концепция возникает и развивается в процессе социального взаимодействия, является результатом культурного развития. Она изменяется под влиянием как внутренних, так и внешних факторов, которые могут быть как традиционными: семья, школа, так и новыми: средства массовой информации, компьютерное виртуальное пространство. Как сложную, иерархически построенную систему, Я-концепцию можно рассматривать, исходя из различных оснований, однако Я-образы можно рассматривать как структурные элементы целостной Я-концепции, раскрывающие субъективное знание личности о себе, в которых обобщенная эмоциональная и когнитивная информация о сущности «Я».

Ключевые слова: понятие «Я», Я-концепция, Я-образы, личность, социокультурная среда

Chaika H. V. Self-concept as structural and dynamic aspects of self in works of ukrainian and foreign researchers. The article studies, on the base of literature sources, self-concept as a structural and dynamic aspect of Self. It is shown that self-concept is an open, relatively stable, but, at the same time, dynamic, nonlinear system. Self-concept is formed, developed, changed during social interactions, it is a result of personal cultural development in the socio-cultural environment that is created on the basis of cultural etalons. A person seeks to acquire culturally accepted traits. This psychic formation is relatively stable and, at the same time, prone to fluctuations and changes influenced by both internal and external factors. External factors can be traditional: family, school, as well as new ones: media, computer virtual environment. The analyzed work give reasons to consider self-concept as a systemic entity, consisting of notions about person's own characteristics and abilities, ideas about capacities to interact with other people and the environment, value concepts and ideas about goals that may have a positive or negative direction. As a complex, hierarchically constructed system, self-concept can be viewed according to different bases, but self-images can be regarded as structural elements of an integrated self-concept that reveal person's subjective knowledge about him/herself and generalize emotional and cognitive information about personal self.

Keywords: self, self-concept, self-image, personality, socio-cultural environment